

ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ, ਬਰਗਾੜੀ, ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹਫ਼ਤਾਵਾਰੀ

ਵਿਚਾਰਸਾਰ

ਅੰਕ : 7

ਸੰਪਾਦਕ : ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਬਰਗਾੜੀ

ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਮੇਰੀ ਸਿਰਫ਼ ਇਕੋ ਕਾਮਨਾ ਹੈ ਕਿ
ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਣ।
- ਨਸੀਰੂਦੀਨ ਸ਼ਾਹ (1950) ਭਾਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮ ਅਦਾਕਾਰ

ਤਤਕਰਾ :

1. ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਭੱਜਦਾ ਭਾਰਤ

- ਗੁਰਬਚਨ ਜਗਤ

2. ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਉਮੀਦ

- ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ

3. ਵਿਕਾਸ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-
ਸੁਵੰਨਤਾ ਦਾ ਘਾਣ

- ਵਿਜੇ ਬੰਬੇਲੀ

4. ਕਵਿਤਾਵਾਂ

- ਤਰਸੇਮ

ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਦੂਰ ਭੱਜਦਾ ਭਾਰਤ

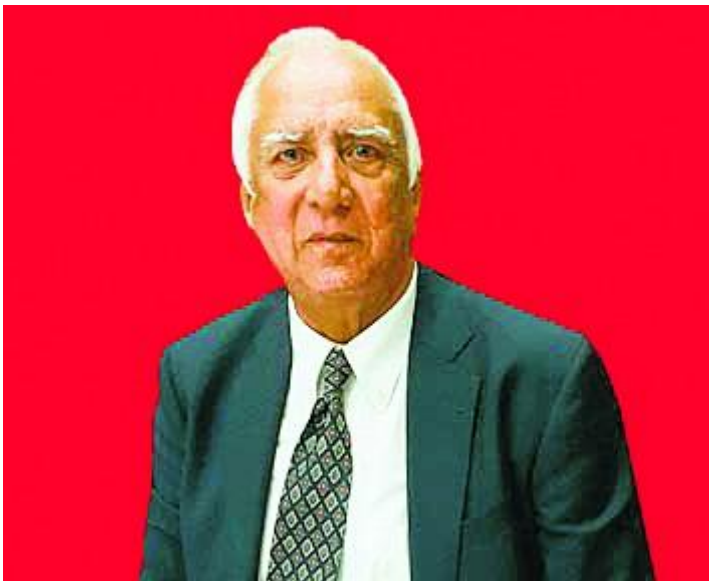
- ਗੁਰਬਚਨ ਜਗਤ

ਭਾਰਤ ਉੱਤੇ 21 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਇਕ ਅਣਕਿਆਸੀ ਗਾਜ ਡਿੱਗੀ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਫ਼ੈਰੀ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬੇਲੋੜਾ ਜਾਪਿਆ, ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਅਦਿੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਪਛਾਣ 'ਕੋਵਿਡ-19' ਵਜੋਂ ਹੋਈ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਰੇ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਜੰਗ ਵਰਗਾ ਬਲੈਕਆਊਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਲੋਕਡਾਊਨ' ਆਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਨਅਤਾਂ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਸੜਕੀ ਆਵਾਜਾਈ ਰੁਕ ਗਈ, ਰੇਲਾਂ ਤੇ ਹਵਾਈ ਉਡਾਣਾਂ ਵੀ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਿੱਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ

ਗਏ, ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ – ਸੰਖੇਪ 'ਚ ਆਖੀਏ ਤਾਂ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਠੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਹਿਜ਼ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਮੁਲਕ ਆਪ ਸਹੇੜੀ ਡੂੰਘੀ ਬੇਹੋਸ਼ੀ (ਕੋਮਾ) ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਨੋਟਬੰਦੀ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦੇਸ਼ਬੰਦੀ ਦੇ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੇ ਭਾਰੀ ਆਫ਼ਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਲੋਕ ਘਰਾਂ 'ਚ ਕੈਦ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਂ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਸੈਂਕੜੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਾਰਵਾਈ ਪਹਿਲਾਂ ਐਲਾਨੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਅਗਾਊਂ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਣਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਨਅਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਕੇ ਲੈਕਡਾਊਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਦਾ ਕੰਮ-ਢੰਗ ਤੈਅ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ; ਰੇਲਵੇ ਤੇ ਹੋਰ ਆਵਾਜਾਈ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ

ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਜਾਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ; ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਬਾਰੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ ਤੇ ਹੋਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਉਠਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਕਈ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਅਦਾਇਗੀ ਲਈ ਸਨਅਤਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਮਾਲੀ ਇਮਦਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰਬਚਨ ਜਗਤ

ਇਸ ਕਾਰਨ ਭਾਵੇਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮੱਸਿਆ ਆਈ, ਪਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਤਬਕਾ ਵੀ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਆਸਰਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੇਂਡੂ ਖੇਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ‘ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰ’ ਜਿਹੜੇ ਕੰਮ ਦੀ ਭਾਲ ’ਚ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਮਝ ਤੋਂ

ਬਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪਰਵਾਸੀ' ਕਿਉਂ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵੀ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਹੀ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਨਅਤਾਂ – ਫੈਕਟਰੀਆਂ, ਉਸਾਰੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ, ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਮੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਤੱਕ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਵਾਲੀਆਂ 'ਬਾਈਆਂ', ਕਲੀਨਰਾਂ, ਖਾਨਸਾਮਿਆਂ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਆਦਿ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਤ ਇਹ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡਾ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਮੁਕਾਮੀ ਲੋਕ ਖੇਤੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਉੱਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈ ਹੈ ਤੇ ਉੱਥੇ ਦੇਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਧੀਆ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸੀ ਲੋਕ ਸਮੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਘੁਲਮਿਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਫ਼ਾਸਲਾ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਝੁੱਗੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵੱਸ ਗਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਾਇਦੇ

ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਮਤੀ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣੀ, ਪਰ ਇਹ ਸਦਭਾਵਨਾ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਹੋ ਗਈ। ਲੈਕਡਾਊਨ ਅਤੇ ਕਰਫਿਊ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰੁਜ਼ਗਾਰਦਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਬੰਦ ਕਰਨੇ ਪਏ ਅਤੇ ਇਕੋ ਸੱਟੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰਦਾਤਾ ਤੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦੋਵੇਂ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਭਾਰੀ ਸੱਟ ਵੱਜੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਰੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਝੁੱਗੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਰੁਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਤੇ ਅੰਨ-ਦਾਣਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਸਨਅਤਾਂ ਬੰਦ ਸਨ, ਵੱਡੇ ਤੇ ਛੋਟੇ ਸਨਅਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਉਜਰਤਾਂ ਦੇਣ ਤੋਂ ਬੇਵੱਸ ਸਨ। ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਇਰਸ ਦਾ ਇੰਨਾ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮਿਆਂ – ‘ਕੰਮ ਵਾਲੀਆਂ’, ਖਾਨਸਾਮਿਆਂ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਘਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜਾਣ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਕਾਮੇ ਝੁੱਗੀ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੀ ਬਿਹਤਰ ਸਮਝਿਆ

ਗਿਆ।

ਲੋਕਡਾਊਨ ਕਾਰਨ ਇਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੀਆਂ ਝੁੱਗੀਆਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਨਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਨਾ ਅੰਨ, ਨਾ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇਣ ਲਈ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ। ਇਸ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਹੋ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਉਹ ਲੈ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਭਾਵ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਪਰਤ ਜਾਣਾ। ਆਪਣੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਣਾ, ਜਿਹੜੇ ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੀਲਾਂ ਦੂਰ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੰਡੀਆ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਉੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਰੇਲਾਂ, ਬੱਸਾਂ ਜਾਂ ਆਵਾਜਾਈ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਸੀਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਇਹ ਉੱਠਿਆ ਕਿ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਪਰਤਿਆ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵੇ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੰਬਾ ਮਾਰਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਮਾਰਚ ਕਿਸੇ ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਡਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਭੱਜਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਗ਼ੈਰ-ਜਥੇਬੰਦ ਵਾਪਸੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਚਾਹਤ ਵਿਚ ਉਹ ਇੰਡੀਆ ਆਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰੇਲਾਂ ਜਾਂ ਬੱਸਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਅਣਸੁਣੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਰਹਿ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੂਬੇ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੇ ਪਰਤਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਪੈਦਲ ਜਾਂ ਸਾਈਕਲਾਂ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਵਾਪਸ ਤੁਰ ਪਏ। ਇਸ ਵਾਪਸੀ ਦੌਰਾਨ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਰਵੱਈਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਦਿਲ-ਦਹਿਲਾਊ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਨਾ ਕੁਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਸੀ, ਨਾ ਪੀਣ ਨੂੰ। ਵਾਪਸੀ ਦੇ ਰਾਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਨਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਖੱਬੀ ਜਾਂ ਸੱਜੀ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ। ਉਸ ਵਕਤ ਰੇਟਰੀ ਕਲੱਬ, ਲਾਇਨਜ਼ ਕਲੱਬ ਤੇ ਹੋਰ ਐਂਨਜੀਓਜ਼ ਕਿੱਥੇ ਸਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ-ਕਸਬਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿੱਥੇ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ? ਕੁਝ ਸੀ ਤਾਂ ਭਿਆਨਕ ਖਾਮੋਸ਼ੀ, ਸੰਨਾਟਾ। ਖ਼ਲਕਤ ਦਾ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਦਰਿਆ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ, ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਸਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਨਸਾਨੀ ਮਾਣ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਰੋਟੀ, ਮਕਾਨ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਵੀ ਜਾ ਸਕਣ ਦੇ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਨਸ਼ਰ ਹੋਈਆਂ ਜੋ ਹਾਲੇ ਵੀ ਕੁਝ ਆਜ਼ਾਦ ਸੋਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ‘ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ’ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਉਹ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਸ 'ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਿਲਾਫ਼ ਰੋਕਾਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ
ਗਈਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੁਝ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਹਾਲੇ ਵੀ ਜਾਰੀ
ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉੱਚੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਇਕੋ ਮੰਗ ਵਿਚ
ਬਦਲ ਗਈ ਕਿ 'ਸਾਨੂੰ ਘਰ ਭੇਜ ਦਿਉ'। ਉਹ ਮਰ ਕੇ ਵੀ
ਇੰਡੀਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ – ਆਖ਼ਰ ਜੇ
ਮਰਨਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਰੀਏ।
ਯਕੀਨਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੜਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਮਰ ਵੀ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ
ਵਿਚੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮੌਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਰੇ ਵਾਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾਦਸਾਗ੍ਰਸਤ ਹੋ
ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਹੋਈਆਂ।

ਰੈਲਾ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਆਖ਼ਰ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਇਕ ਕਦਮ
ਪਿਛਾਂਹ ਹਟਦਿਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬਿਆਂ 'ਚ ਪਹੁੰਚਾਉਣ
ਲਈ ਰੇਲਾਂ ਤੇ ਬੱਸਾਂ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ
ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ – ਇਸ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਕੌਣ ਅਦਾ
ਕਰੇਗਾ, ਸੂਬੇ, ਕੇਂਦਰ, ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਜਾਂ ਉਹ ਖੁਦ?
ਇਸ ਖੋਹ-ਖਿੰਝ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿ
ਅਦਾਇਗੀ ਕਿਸ ਨੇ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦਾਅਵੇ ਕਰਨ
ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਆਖ਼ਰ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਰੇਲਾਂ ਵਿਚ ਤੂੜ ਕੇ ਭੇਜੇ
ਗਏ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭਲਾ ਇਨਸਾਨ 'ਭੇਡਾਂ-ਬੱਕਰੀਆਂ ਵਾਂਗ'
ਤੂੜਨਾ ਹੀ ਆਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੂਬਿਆਂ ਤੇ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅੜਿੱਕਿਆਂ ਦੇ
ਬਾਵਜੂਦ ਪੈਦਲ ਮਾਰਚ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ
ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਸੂਬਾਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਦੋ
ਮਹੀਨੇ ਚੁੱਪ ਧਾਰੀ ਰੱਖੀ। ਨਾ ਤਾਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੂਬਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਸਰਕਾਰਾਂ। ਸਭ ਨੂੰ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਫੈਲਣ ਦਾ ਡਰ, ਭੁੱਖ ਮਾਰੇ
ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਡਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹੇ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੜ-ਵਸੇਬੇ ਦਾ
ਡਰ ਸਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਰਾਹਤ ਇਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਮਨਰੇਗਾ
ਤਹਿਤ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਉਹ ਕਹੀਆਂ-ਬੋਲਚੇ ਲੈ ਕੇ
ਕੰਮ 'ਚ ਜੁਟ ਗਏ – ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਧਰਤੀ ਪੁੱਟ ਕੇ ਆਪਣੇ
ਮਰ ਗਏ ਸੁਪਨੇ ਤਲਾਸ਼ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਅਨੇਕਾਂ
ਵਿੱਤੀ ਰਾਹਤਾਂ ਦੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਪਰ ਬੇਜ਼ਮੀਨਿਆਂ ਤੇ
ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਐਲਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਖ਼ਰ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਅਜਿਹਾ ਸੁਪਨਾ ਲੈਣ ਦੀ ਜੁਰੱਅਤ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ – ਭਾਰਤ
ਤੇ ਇੰਡੀਆ ਦਰਮਿਆਨ ਵੱਡਾ ਫ਼ਾਸਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਹੋਰ ਵਧਦਾ
ਜਾਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ
ਤੇ ਐਨਲਾਈਨ ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ ਤੱਕ ਕੋਈ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ
ਹੋਵੇਗੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੰਡੀਆ ਤੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਜੋੜਨ

ਦੀ ਜੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਮਹਿਜ਼ ਇਕ ਸੁਪਨਾ ਹੈ।
ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਉਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ
ਆਰਥਿਕ ਸੰਪਰਕ, ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰਦਾਤਾ ਦੇ
ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਆਦਿ ਸਭ ਦੁਬਾਰਾ ਹੋਣਗੇ। ਭਾਰਤ ਅਤੇ
ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ
ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਤੇ ਬਹੁਪਰਤੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਤੇ
ਕੁਝ ਖ਼ੈਰਾਤਾਂ ਵੰਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ
ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਂ ਰਣਨੀਤੀ ਘੜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ
ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਹਤ, ਸਨਅਤਾਂ (ਵੱਡੀਆਂ ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ),
ਵਪਾਰੀਆਂ, ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਤੇ ਹਵਾਈ ਸੇਵਾ ਲਈ ਨਵੀਆਂ
ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਸੂਚੀ ਹੋਰ ਲੰਬੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰੇਕ
ਪੱਖ ਬਰਾਬਰ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਇਹ ਰਣਨੀਤੀ ਸਭ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ
ਮਾਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼
ਹਾਕਮ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ। ਇਹ ਮਾਹਿਰ ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ, ਸਨਅਤਾਂ,
ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਭਾਰਤੀਆਂ
(ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਧੀਆ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਭਾਰਤੀ ਭਾਵੇਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ
ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੀ
ਮਦਦ ਕਰ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ) ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ
ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਤੇ ਪਰਵਾਸੀ

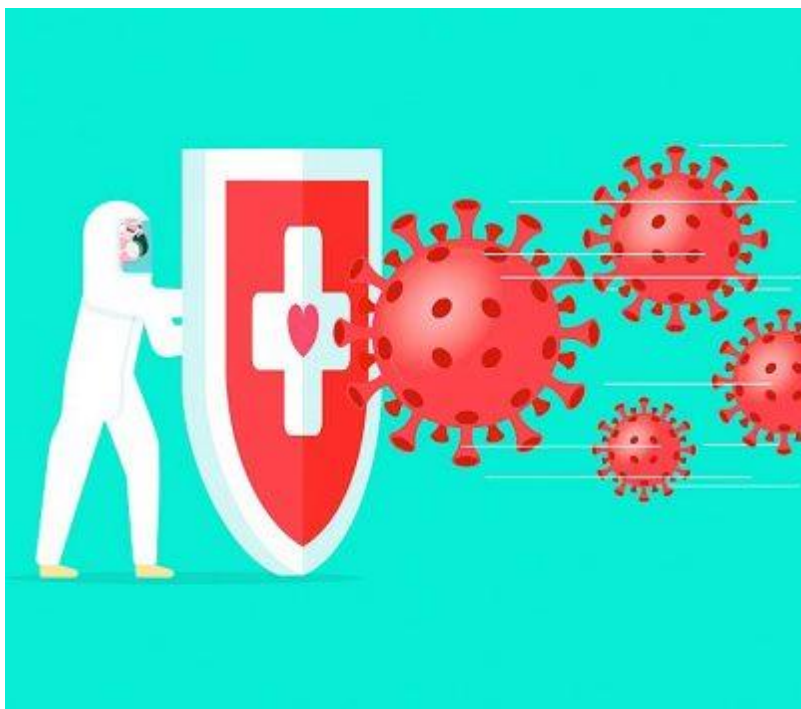
ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਉੱਤੇ ਸੰਸਦ ਵਿਚ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਬਹਿਸ ਤੇ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਖ਼ਾਸਕਰ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾੜਾ ਘਟੇ, ਨਾ ਕਿ ਹੋਰ ਵਧੇ। ਭਾਰਤ ਇਕ ਜਮਹੂਰੀ ਮੁਲਕ ਹੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤਕਾਰੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਭਲੇ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਾਂ ਤੇ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਮੁਤੱਲਕ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਭਰੋਸੇ ਵਿਚ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਤੇ ਇੰਡੀਆ ਨੂੰ ਹਰਗਿਜ਼ ਭਾਰੀ ਨਾਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਨਹੀਂ ਬਣਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਇਸ ਮਹਾਨ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ (ਭਾਰਤ ਤੇ ਇੰਡੀਆ) ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ... ਜਿਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਾਨੀ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ: 'ਇੰਡੀਆ ਜੋ ਭਾਰਤ ਹੈ'।

* ਸਾਬਕਾ ਚੇਅਰਮੈਨ, ਯੂਪੀਐੱਸਸੀ ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਰਾਜਪਾਲ,
ਮਨੀਪੁਰ।

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਕਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਉਮੀਦ

-ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ

ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਮਾਰੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ
ਸਿਆਸੀ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੀਕਰਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ
ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ। ਪੂੰਜੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮੱਚੀ ਉਥਲ-

ਪ੍ਰਥਮ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਰੋਪ ਦੀਆਂ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਨਿਲਾਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਡਰੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਚੀਨ ਦੇ ਅਦਾਰਿਆਂ, ਫੰਡਾਂ ਅਤੇ ਬਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਧੜਾਧੜ ਪੈਸਾ ਲਗਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ 'ਸਿਹਤ ਡਿਪਲੋਮੈਸੀ' ਚੀਨ ਅਤੇ ਕਿਊਬਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਮਾਰੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਦੌਰ ਵਾਂਗ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਮਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੁਦ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਪਰਖਣ ਕਰਨ ਦਾ ਨਵਾਂ ਮੌਕਾ ਵੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਅਮਰੀਕੀ ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਟਰੰਪ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੂੰ 'ਚੀਨੀ ਵਾਇਰਸ' ਕਹਿ ਕੇ ਨਫ਼ਰਤ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਭੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਮਰੀਕੀ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੀਆਂ

‘ਸਿਉਂਕ ਖਾਧੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ’ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।
ਟਰੰਪ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੱਡੀਆਂ ਫਾਰਮਾ
ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਬਲਿਕ ਫੰਡ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਦੇ
ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਹ ਹੁਕਮ ਵੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ
‘ਕਰੋਨਾ ਲਈ ਟੀਕਾ ਸਿਰਫ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ
ਕਰਨ’।

ਅਪਰੈਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਿੰਗਾਪੁਰ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਫਰਮਾ
ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤੇ ਦੋ ਲੱਖ ਮਾਸਕ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਟਰੰਪ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੋਹ ਲਏ,
ਉਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ‘ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੁੰਦਰੀ
ਲੁਟੇਰਿਆਂ’ ਵਾਲੀ ਹਰਕਤ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਟਰੰਪ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ
ਸਿਹਤ ਸੰਸਥਾ ਉੱਤੇ ਗੰਭੀਰ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਗਾਉਂਦਿਆਂ
ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਧਨ ਰਾਸ਼ੀ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਬੰਦ ਕਰਨ
ਧਮਕੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਹਾਲਾਤ ਦੇ
ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਕੁਝ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸਹੀ ਸ਼ਕਲ
ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ; ਪੱਛਮ ਦਾ
ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੇ ਦੌਰ ਵਿਚ

ਦਾਖਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੀ; ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹਥਿਆਰ ਸੂਖਮ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਚ ਏਸ਼ੀਆ, ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਚੀਨ ਅਤੇ ਜਪਾਨ ਦੀ ਇਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਦਾ ਦੌਰ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ-ਤੰਤਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਰੋਧ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕੁਚਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਨਸ਼ਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਕਿਸੇ ਉਸਾਰੂ ਰੁਝਾਨ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ। ਤੀਜੀ; ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਫੇਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਧਿਆਨਯੋਗ ਗੱਲ ਗਰੀਬੀ, ਵਿਕਾਸ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਢਾਂਚਿਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ, ਵੈਲਫੇਅਰ ਸਟੇਟ, ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਖੇਮਿਆਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਖਿਲਾਅ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਦਾ ਸੰਕਟ ਹੈ। ਚੌਥੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲੈਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਅਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਮੰਡੀ ਵਿਰੁੱਧ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ ਫਰਾਂਸ, ਬਰਾਜ਼ੀਲ, ਭਾਰਤ, ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਆਦਿ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠ ਰਹੀਆਂ

ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਅਤੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਤਿੱਖੀਆਂ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 'ਕੋਲਡ ਵਾਰ' ਦੀ ਅਮੂਰਤਾ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ 'ਆਲਮੀ ਸੱਤਾ' ਦਾ ਧੁਰਾ ਦੱਖਣੀ-ਏਸ਼ਿਆਈ ਖਿੱਤੇ ਵੱਲ ਸਰਕਦਾ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਕੁਲਦੀਪ ਕੌਰ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਿਜ਼ਮ ਵਿਚੋਂ ਤੱਕਦਿਆਂ ਚਿੰਤਕ ਨੈਮ ਚੈਮਸਕੀ ਇਸ ਨੂੰ 'ਸੱਭਿਅਤਾ ਦਾ ਸੰਕਟ' ਕਰਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੂ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਦਾ ਸਿਆਸੀ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ

ਅਜਿਹੀ ਜ਼ਰਜ਼ਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਜਰਮਨ ਵਰਗਾ ਮੁਲਕ ਗਰੀਸ ਵਰਗੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਜਦਕਿ ਕਿਊਬਾ ਜਿਹਾ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਅਮਰੀਕੀ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮੁਲਕ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਤਕਰੇ ਜਾਂ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੇ ਬਣਦੀ ਇਮਦਾਦ ਲੈ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰਤਮੰਦ ਮੁਲਕਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ। ਨੌਮ ਚੌਮਸਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਤਾਂ ਲੱਛਣ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹੈ, ਅਸਲ ਬਿਮਾਰੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨੰਗੇ-ਚਿੱਟੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਯੂਰੋਪੀਅਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤੱਟਾਂ ਤੇ ਰਿਫਿਊਜ਼ੀਆਂ, ਜਲਾਵਤਨਾਂ ਅਤੇ ਭੁੱਖ-ਨੰਗ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਿਜਰਤ ਮਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੇੜੇ ਡੁੱਬ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਪੱਤਰਕਾਰ ਨਿਓਮੀ ਕਲਾਈਨ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ 'ਹੋਣੀ' ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜੰਗਾਂ, ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਸਦਮਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚੋਂ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾ ਰਹੀ ਬੇਕਿਰਕ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕੀਏ। ਇਸ

ਬਾਬਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮੁਲਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਜਮਾਤ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਗੁੱਟਾਂ ਨਾਲ ਨਾਪਾਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਜ਼ੀ ਉਦਾਹਰਨ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬੈਂਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਰੋੜਾਂ-ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਘੁਟਾਲੇ ਕਰਕੇ ਭੱਜੇ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਮੂੰਹ-ਮੰਗੀਆਂ ਰਿਆਇਤਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਰਕਾਰ ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਮਾਰੀ ਨੂੰ ਢਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਕੰਮਕਾਜੀ ਵਰਗ ਦੇ ਕੰਮ ਘੰਟੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਫ਼ਿਰਾਕ ਵਿਚ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮਜ਼ਦੂਰ-ਕਿਸਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਨੀਤੀਆਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੱਦ ਫੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਆੜ ਲੈ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪਰਵਾਸ ਵਿਰੋਧੀ ਦਮਨਕਾਰੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਧੜੱਲੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਖੁੱਸ ਗਈ ਹੈ। ਬਹੁਤਿਆਂ ਕੋਲ ਦੋ ਵਕਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਜੁਗਾੜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ। ਦਰਅਸਲ, ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ

ਖਾਈਆਂ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਬੰਦੂਕਾਂ ਖਰੀਦ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਖਤਰਾ ਹੈ? ਟਰੰਪ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪੈਸਾ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਦਵਾਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੰਪਨੀ ਸਨੋਫੀ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਫਵਾਹਾਂ ਅਤੇ ਝੂਠਾਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਮੀਡੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਥਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਭਾਈਵਾਲ ਕੰਪਨੀਆਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੈਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਵਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਦਵਾਈ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁੰਬਈ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਗਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂ? ਇਹ ਸਵਾਲ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ? ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਮਾਰੀ ਕਾਰਨ ਬੇਘਰ-ਬੇਦਰ ਭਟਕ ਰਹੇ ਲੱਖਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਕੀ ਨੀਤੀ ਹੈ? ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ? ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ‘ਵਰਲਡ ਫੂਡ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ’ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਭੁੱਖਮਰੀ ਦੇ ਕੰਗਾਰ ਤੇ

ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨੀ ਲਗਾਤਾਰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਿਹਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਗਾਤਾਰ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨਾਲ ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨਾਲ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਵੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ? ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਇਹ ਅਜੀਬ ਤਰਾਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਅਤੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਹੈ। ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਸੱਜੇ-ਪੱਖੀ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਧੜੱਲੇ ਨਾਲ ਹਥਿਆਰ ਵਾਂਗ ਵਰਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੈਕਡਾਊਨ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜੇਲਾਂ੍ਹ ਵਿਚ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਡਿਜੀਟਲ ਯੰਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਹਰ ਹਰਕਤ ਨੂੰ ਵਾਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਂਗਕਾਂਗ ਜਿਹੜਾ ਪਿਛਲੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਕਾਰਨ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਬਿਜਲਈ ਬੈਲਟਾਂ ਲਗਾਉਣੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਦੀ ਹਰਕਤ ਨੇਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਾਪਿਆ ਜਾਵੇਗਾ? ਇਹ ਲਿਖਦਿਆਂ ਗੁਆਂਟੋਨਾਮੋ ਦੇ ਕੈਦੀਆਂ ਅਤੇ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਤੇ ਕੈਦ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜੇਲ੍ਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਉੱਭਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੁਖੀ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ‘ਸੱਤਾ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਦਾ ਖ਼ਤਰਾ ਤਾਂ ਹੈ। ਐਂਮਰਜੈਂਸੀ ਸਮੇਂ ਲਗਾਈਆਂ ਰੋਕਾਂ ਅਤੇ ਬੰਦਿਆਂ ਸੰਕਟ ਟਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।” ਇਸ ਟਿੱਪਣੀ ਤੋਂ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਕਰੋਨਾ ਮਹਾਮਾਰੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਣਗੀਆਂ ਪਰ ਇਹ ਅਗਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬਕ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ।

..... ਸੰਪਰਕ: 98554-04330

ਵਿਕਾਸ ਮਾਡਲ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਦਾ ਘਾਣ

- ਵਿਜੇ ਬੰਬੇਲੀ

ਪੌਦਿਆਂ, ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਪਰਸਪਰ
ਸਬੰਧ ਹੈ। ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਜੀਵ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ।
ਮਨੁੱਖੀ ਜਜ਼ਬਾਤ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਤਾਵਾਂ ਵਿਗਸਾਉਣ ਵਿਚ
ਜੀਵਾਂ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਜੈਵਿਕ
ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਜੀਵਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ

ਸਰੋਤ ਹੈ। ਪੈਦੇ ਤੇ ਜੀਵ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਅਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿਰਜਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸੁਖੀ ਬਸਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪੈਦੇ, ਪ੍ਰਾਣੀ, ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮੇ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਉਹ ਕੜੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਅਸੀਂ ਬੁੱਝ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਪੈਦੇ ਅਤੇ ਜੀਵ: ਸਾਡੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉੱਪਰ ਕਰੀਬ 2,87,655 ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪੈਦੇ; 12,49,008 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵ; 88,000 ਕਿਸਮ ਦੀ ਉੱਲੀ ਅਤੇ 10,000 ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਿੱਲ ਪੱਥਰ ਕਾਈ ਸਮੇਤ ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ 16,44,663 ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਪੈਦੇ ਅਤੇ ਜੀਵ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਤੱਥ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ 84 ਲੱਖ ਜੂਨਾਂ ਵਾਲੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਪਿੱਛੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਪੈਦੇ ਅਤੇ ਜੀਵ ਨਸਲਾਂ ਨੇ ਪਿੱਛਲੇ ਮੋੜਾ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਕੰਢੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੁਦਰਤੀ ਘਟਨਾ-ਕ੍ਰਮ ਵੀ ਅਹਿਮ ਰੋਲ

ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਆਪ-ਹੁਦਰੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਫਤੀ ਹੈ। ਨਾ ਸੰਭਲੇ ਤਾਂ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਉੱਜੜ ਜਾਵੇਗੀ, ਅੰਤ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਦਾ ਵੀ ਭੋਗ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੀਵਨ ਵਾਤਾਵਰਨ: ਸਮੁੱਚਾ ਜੀਵੀ ਮੰਡਲ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੀ ਸਤਹ ਉੱਪਰ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਸਾਗਰ ਵਿਚ 6੪4 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵੱਲ 3੪8 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਤੱਕ। ਕੁਝ ਕੁ ਮਾਰੂਥਲੀ ਭਾਗਾਂ, ਬੰਜਰ ਚਟਾਨਾਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਰਬਤੀ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਥਾਂ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਭੰਡਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਧਰਾਤਲੀ ਬਣਤਰ, ਜਲਵਾਯੂ, ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਤੇ ਘਣਤਾ, ਜਲ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਤੇ ਡੂੰਘਾਈ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਕਿਸਮ ਵੀ ਜੀਵੀ ਮੰਡਲ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਵਾ, ਨਮੀ, ਧੁੱਪ, ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ, ਜੀਵ ਤੇ ਬਨਸਪਤੀ; ਗੱਲ ਕੀ, ਸਾਰਾ ਤਾਣਾਬਾਣਾ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਇਹ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਗਾੜ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਵਿਜੈ ਬੰਬੋਲੀ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਹਾਲਾਤ/ਜਲਵਾਯੂ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।
ਕਦੇ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਧੀਮੀ ਚਾਲੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਵ-
ਜੰਤੂ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਢਾਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਇਹ
ਤਬਦੀਲੀ ਬੜੀ ਤਿੱਖੀ ਤੇ ਚਾਣਚੱਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ
ਜੀਵ ਜਗਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਂਜ,
ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿਚ
ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਅਸਿੱਧਾ, ਕੁਢਰ ਰੋਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਸਿੱਧੇ
ਵਿਚ ਜੰਗਲਾਂ ਦਾ ਉਜਾੜਾ, ਆਧੁਨਿਕ ਖੇਤੀ, ਮਨੁੱਖੀ
ਲੋੜਾਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਅਸਿੱਧੇ ਵਿਚ ਭੌਤਿਕ ‘ਸਹੂਲਤਾਂ’,

ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦਾ ਅਚੇਤ-ਸੁਚੇਤ ਘਾਣ ਅਤੇ ‘ਹਰ ਵਸਤ ਮਨੁੱਖ ਲਈ’ ਵਾਲੀ ਧਾਰਨਾ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਦੇ ਅਸਿੱਧੇ ਲਾਭ: ਸਿੱਧੇ ਲਾਭਾਂ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਾਣੂ ਹਾਂ। ਪੈਦੇ ‘ਪਘੂੰੜੇ ਤੋਂ ਅਰਥੀ’ ਤੱਕ ਸਾਡਾ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸਾਥ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੀਵਾਂ ਬਾਬਤ ਆਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ‘ਗਰਭ ਤੋਂ ਸਿਵਿਆਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਬਰਕਤਾਂ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ’; ਅਰਥਾਤ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਨੇ ਹੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਕੁੱਲੀ, ਗੁਲੀ ਅਤੇ ਜੁਲੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਅਸਿੱਧੇ ਲਾਭਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਹੀ ਉਹ ਚੂਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਭੁੱਲੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਦਰਅਸਲ, ਅਸਿੱਧੇ ਲਾਭਾਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਿਊਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਭਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ, ਵਰਖਾ, ਸੁੱਧ ਵਾਤਾਵਰਨ ਊਰਜਾ, ਮੱਲੜ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਵਾਪਨ ਆਦਿ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਉਹ ਕੜੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਤਾਂ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ।

ਪੈਦੇ: ਸਾਗਰੀ/ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉਪਰਲੇ ਸਾਰੇ ਪੈਦੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ

ਤਕਰੀਬਨ 143 ਅਰਬ ਮੀਟਰਕ ਟਨ ਜੀਵੀ-ਪਦਾਰਥ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਉਪਰਲਾ ਜੀਵਨ ਦਿਸਦੇ ਜਾਂ ਅਣਦਿਸਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰਿਆਵਲ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਪੌਦੇ ਮਿੱਟੀ ਸੰਭਾਲੂ ਵੀ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਵੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਾਮਨੀ ਵੀ। ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਘਾਹ/ਝਾੜੀ ਵੀ 179 ਤੋਂ 543 ਮਿਲੀਗ੍ਰਾਮ ਨਮੀ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਜੰਗਲ ਕਰੀਬ 50,000 ਲਿਟਰ ਪਾਣੀ ਸੰਭਾਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬਾ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ 3੪7 ਮੀਟਰ ਟਨ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ 30 ਟਨ ਧੂੜ ਸਮੇਟ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੰਗਲ ਦੀ 50 ਮੀਟਰ ਪੱਟੀ 30 ਡੈਸੀਮਲ ਸ਼ੇਰ ਘਟਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵ: ਅਸਿੱਧੇ ਲਾਭਾਂ ਹਿੱਤ ਖੂਬਸੂਰਤ ਮਿਸਾਲ ਪਰਾਗਦਾਨੀਆਂ ਦੀ ਹੈ। ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਲਈ ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੀਟਾਂ, ਤਿਤਲੀਆਂ, ਸ਼ਹਿਦ ਮੱਖੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ

ਤਕਰੀਬਨ 2,50,000 ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੌਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ 60 ਫੀਸਦੀ ਪੌਦੇ ਪਰਾਗਦਾਨੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਫਲ ਅਤੇ ਬੀਜ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਾਗਦਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਬਗੈਰ ਬਹੁਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਨਰ ਤੇ ਮਾਦਾ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦਾ ਆਪਸੀ ਮਿਲਾਪ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਅਨਾਜ ਦੀ ਹਰ ਤੀਜੀ ਵੰਨਗੀ ਅਤੇ ਫਲਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਾਗਦਾਨੀ ਮਦਦ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਨਰ-ਫੁੱਲ ਤੋਂ ਪਰਾਗ ਕਣ, ਉਸੇ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਮਾਦਾ ਫੁੱਲ ਦੇ ਸਟਿਗਮਾ ਉਤੇ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪਰਾਗਦਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਜੀਵ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਜਗਤ ਦੀ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਰੀਬ 1330 ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਲ ਹੋਣ ਜਾਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਫਲੀਦਾਰ ਜਾਂ ਚਾਹ-ਕੈਫੀ ਦੇ ਬਾਗ, ਤਕਰੀਬਨ ਸਭ ਨੂੰ ਜੀਵਾਂ/ਕੀਟਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਕੁਦਰਤ ਸੰਭਾਲ ਸੰਸਥਾ ਮੁਤਾਬਿਕ, ਪਰਾਗਦਾਨੀਆਂ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਕਾਰਨ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਲੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ 20,000

ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਹੈ।
ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼: ਜੀਵ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ
ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਵੰਨਗੀਆਂ ਦਾ ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ
ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਅਤੇ
ਵਿਕਾਸ ਉਪਰੰਤ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਜੀਵਤ ਅਤੇ ਅਜੀਵਤ
ਵਾਤਾਵਰਨ/ਹਾਲਾਤ ਵਿਚਕਾਰ ਬੜੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ
ਤੇਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਚ ਆਈ ਰਤਾ
ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ (ਵਿਗਾੜ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ) ਕਿਸੇ
ਵੀ ਨਸਲ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਤੇ ਨਵੀਂ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਯੋਗ
ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਵੰਨਗੀ ਖਾਸ ਅਰਸੇ ਤਕ ਪ੍ਰਿਥਵੀ
ਉੱਤੇ ਜਿਊਂਦੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਲੁਪਤ ਹੋਣ ਦੀ ਦਰ ਬੜੀ ਧੀਮੀ ਅਤੇ
ਗੋਲਣਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ; ਹੁਣ ਜਿਸ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇਹ
ਜੀਵ ਤੇ ਪੈਦ ਵੰਨਗੀਆਂ ਸਦਾ ਸਦਾ ਲਈ ਲੁਪਤ ਹੋ
ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।
ਕੁਦਰਤੀ ਵਿਕਾਸ ਦੌਰਾਨ ਜੀਵ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ

ਦੀ ਦਰ 60-70 ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿਰਫ ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਸੀ। ਦੁਧਾਰੂ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਤਾਂ ਕਰੀਬ 400 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ 200 ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ। 1600 ਤੋਂ 1900 ਦੌਰਾਨ ਹਰ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜੀਵ ਵੰਨਗੀ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ 1900 ਪਿੱਛੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਇਕ। ਹੁਣ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਇਕ ਜੀਵ ਜਾਂ ਪੌਦ ਨਸਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ। ਜੰਗਲ ਵਿਨਾਸ਼, ਵਾਤਵਰਨ ਤੇ ਜਲ ਸੋਮਿਆਂ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਦਰ ਇਹੀ ਰਹੀ ਤਾਂ 2099 ਤੱਕ ਹਰ ਦਿਨ ਇੱਕ ਵੰਨਗੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਲੁਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੁਦਰਤ ਸੰਭਾਲ ਸੰਸਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜਲ-ਥਲੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ 57, ਸਖਤ ਖੋਲ ਵਾਲੇ ਦੀਆਂ 126, ਗੰਡੇਏ, ਜੇਕਾਂ, ਚੀਚਵਹੁਟੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ 139, ਰੀਂਗਣ ਵਾਲੇ 169, ਘੋਗੇ-ਸਿੱਪੀਆਂ 409, ਦੁਧਾਰੂ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ 507, ਮੱਛੀਆਂ ਦੀਆਂ 713, ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ 1029 ਅਤੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੈੜਿਆਂ ਦੀਆਂ 1093 ਕਿਸਮਾਂ ਸਦਾ ਲਈ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ ਦੇ ਕਗਾਰ ਤੇ ਹਨ। ਪੌਦਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਵੀ ਗੰਭੀਰ ਹੈ; ਇੱਕਵੀਂ

ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ 60,000 ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਿਸਮਾਂ ਲੁਪਤ ਹੋ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ: ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਕਾਂ ਕਰਕੇ ਜੈਵਿਕ ਵੰਨ-ਸਵੰਨਤਾ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤੇਰੇ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖੁਦ ਸਿਰਜੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਲੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪੌਦੇ ਅਤੇ ਜੀਵ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਲੀ, ਗੁੱਲੀ, ਜੁੱਲੀ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ, ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵੀ। ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਉੱਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ 10 ਤੋਂ 20 ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ-ਪੌਦਿਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਮਨੁੱਖ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਜਿਊਂਦਾ ਰਹੇਗਾ? ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਜਿਸ ਵਰਤਮਾਨ ਪੜਾਅ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲੰਘ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੇ ਮੁੜ ਮੁਲੰਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਸਮਾਜੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਉਜਾੜਾ ਵੀ ਹੈ।

ਸੰਪਰਕ: 94634-39075

ਕਾਰਟੂਨ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ

ਕਵਿਤਾਵਾਂ

ਰੋਟੀ ਦੀ ਕਥਾ

- ਤਰਸੇਮ

ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ

ਦੇਸ ਦੀ ਕਰੋੜਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ 'ਚ

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੈ ਇਕ ਨਾਂ

ਅਣਗਿਣਤ ਲੰਬੇ- ਚੌੜੇ ਰਕਬੇ 'ਚ

ਸਿਰ ਢਕਣ ਜੋਗੀ ਥਾਂ

ਹੋਵੇਗੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੀ

ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਨਿਕਲੇ

ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਚ

ਭਾਲਣ ਲਈ ਨਾਂ-ਥਾਂ

ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਕਰੇ

ਜੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੈ

ਕੋਈ ਨਾਂ- ਥਾਂ ---ਫੇਰ ਕੀ ਆ

ਬਣਾ ਲਾਂ ਗੇ ---

ਵਕਤ ਮਥਿਆ

ਤਾਂ ਵਕਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੈ ਗਿਆ

ਬੇਵਕਤੇ-ਵਕਤਾਂ ਮਾਰੇ

ਇਹ ਹੋ ਗਏ

ਕੁਵੇਲਾ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਇਆ

ਉਹ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਨ

ਕਿ ਕੋਈ ਕਾਹਨ ਹਰ ਲੈਂਦਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਵੇ 'ਤੇ

ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਿਆਂ ਨੂੰ

ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾ ਥੱਲਿਆ

ਰੂਹ-ਹੀਣ ਹੋਏ ਇਸ ਦੇਸ 'ਚੋਂ

ਆਪਣਾ ਆਪ ਚੁੱਕ ਲਿਆ

ਲੱਕੜ ਹੋਏ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ

ਅਟਣੀਲੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਫੜਿਆ

ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਰਾਹ

ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਪਟੜੀ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆ

ਕਿੱਥੇ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ

ਕਿ ਵਾਟ ਇਉਂ ਮੁੱਕ ਜਾਊਗੀ

ਕਿੱਥੇ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਦਿੰਦੀ ਹੈ

ਰੋਟੀ ਦੀ ਇਹ ਕੋਹਾਂ ਲੰਬੀ ਅਦਿਖ

ਯਾਤਰਾ ..!!

.....

ਪਾਲਤੂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਗੁੰਮਸ਼ੁਦਗੀ

ਦਾ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ

ਕੁੱਤਾ ਹੁਣ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ

ਅਤੇ ਬੂਟਾ ਵੀ ਦਰਖਤ ਬਣ ਗਿਆ

ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਉਸਨੂੰ ਬੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ

ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਦੇਵੇਂ ਸੀ

ਉਸ ਢਹੇ ਜਿਹੇ ਖੇਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ

ਬਾਹਰਲਾ ਘਰ

ਕਤੂਰਾ ਅਤੇ ਬੂਟਾ ਇਕੋ ਦਿਨ

ਇਸ ਖੇਲੇ ਚ ਆਏ

ਕਤੂਰਾ ਜ਼ਖਮੀ ਸੀ

ਬੂਟਾ ਰਾਹ ਚ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਮਿੱਧਿਆ ਜਾਂਦਾ

ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਕਤੂਰਾ ਅਤੇ ਬੂਟਾ

ਧਰਮ ਦੇ ਭਾਈ ਹੋਏ

ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਧਰਮ ਦਾ ਪਿਤਾ

ਪਿਤਾ ਕਤੂਰੇ ਨੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਕਹਿੰਦਾ

ਪਿਤਾ ਜਦ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ

ਤਾਂ ਮੁੰਡੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਅਫਸਰ ਵੀ

ਨੂੰਹਾਂ, ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮਹਿਕ

ਉਠੀ ਘਰ ਦੀ ਫੁਲਵਾੜੀ

ਸਵਿਤਰੀ ਜਿਹੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨਾਲ

ਘਰ ਭਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਦਿਸਦਾ

ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ-ਦੇਖ ਜਿਉਂਦਾ

ਸਾਂਭ-ਸਾਂਭ ਰੱਖਦਾ ਪਿਤਾ

ਜਿਵੇਂ ਪੰਛੀ ਆਪਣੇ ਬੋਟਾਂ ਨੂੰ

ਇਕ ਦਿਨ ਟੀ ਵੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ

ਮੁਲਕ ਲਾਗ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਨਾਲ ਭੈਅਮਾਨ
ਹੈ

ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ

ਤਾਂ ਚਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ,ਹੱਦਾਂ-ਸਰਹੱਦਾਂ

ਸਹਿਮੀਆਂ

ਗਲੀਆਂ-ਮੁਹੱਲੇ,ਨਗਰ-ਮਹਾਂਨਗਰ

ਸੁੰਨ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਚ ਗਰਕ ਗਏ

ਇਕ ਦਿਨ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਖੰਘ-ਬੁਖਾਰ ਕੇਹਾ
ਹੋਇਆ

(ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਤਾਂ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ)

ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਫਾਸਲਾ

ਫੈਲ ਗਿਆ ਮੀਲਾਂ ਚ

ਹਰ ਜਣਾ ਡਰ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਚ ਦੁਬਕ
ਗਿਆ

ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਮੰਜਾ

ਆ ਗਿਆ ਬਾਹਰਲੇ ਘਰੇ

ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਦੇਖ ਕੇ

ਦਰਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਬਿਰਖ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ

ਇਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਝਾਕੇ

ਪੁੰਛ ਹਿਲਾਉਂਦਿਆਂ ਦਰਵੇਸ਼

ਲਿਟਣ ਲੱਗਿਆ ਪੈਰਾਂ ਚ

ਚੱਟਣ ਲੱਗਿਆ ਹੱਥ- ਪੈਰ

ਜਿਵੇਂ ਪੁੱਛਦਾ ਹੋਵੇ ਦੁੱਖ

ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਤਾ ਕੋਲ

ਦਿਲ ਤੇ ਮਣਾਂ-ਮੁੰਗੀ ਭਾਰ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ

ਅਚਾਨਕ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਦਾ ਸਾਇਰਨ ਵੱਜਿਆ

ਜੋ ਸੱਦੀ ਸੀ ਘਰ ਨੇ

ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਭੁੱਖਾ-ਭਾਣਾ ਦੇਖ ਕੇ

ਆਂਢੀ-ਗੁਆਂਢੀ ਬੋਲੇ :

" ਕੋਈ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਦੇ ਦਿਉ

ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਚ ਕੈਣ ਪੁੱਛਦੈ ? "

ਸਵਿਤਰੀ ਡਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ

ਅਤੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਨਾਲ

ਰੋਟੀ ਵਾਲੀ ਥਾਲੀ ਸਰਕਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਿਤਾ
ਵੱਲ

ਚੁਬਾਰੇ ਚ ਖੜੇ ਨੂੰਹ-ਪੁੱਤ, ਪੋਤੇ-ਪੋਤੀਆਂ
ਦੇਖ ਰਹੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਫਿਲਮ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਾਂਗ

ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਾਟੇ ਕਾਲਜੇ ਚੋਂ ਚੀਸ ਉੱਠੀ
ਸਵਿਤਰੀ ਵੱਲ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ :

" ਰਹਿਣ ਦਿਉ, ਭੁੱਖ ਹੀ ਮਰ 'ਗੀ ਮੇਰੀ ।"

ਪਿਤਾ ਘਰ ਨੂੰ , ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ

ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ

ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ

ਫੇਰ ਪਿਤਾ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਇਆ

ਘਰ ਦੀ ਦੇਹਲੀ ਚੁੰਮੀ

ਤੁਰੇ ਪਿਆ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਵੱਲ

ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਹਾਲੇ ਕੋਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੱਲੀ ਹੋਈ

ਸਵਿਤਰੀ ਨੇ ਰੋੜ ਦਿੱਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ

ਦੇਹਲੀ ਤੇ ਪਏ ਹੰਝੂ

ਜਿਵੇਂ ਮੁਰਦੇ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਬਾਦ

ਧੋ ਲਿਆ ਜਾਂਦੈ ਘਰ

ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਕਮਰਿਆਂ ਚ ਚਲੇ ਗਏ

ਕੁੱਝ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ

ਦਰਵੇਸ਼ ਭੱਜਿਆ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ

ਕੋਈ ਪੰਦਰਾਂ- ਵੀਹ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ

ਪਿਤਾ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ

ਚੁਫੇਰੇ ਕਰਫਿਓ ਦੀ ਸੁੰਨਸਾਨ

ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ

ਸੁੰਨ ਦੀ ਕੰਧ ਤੋੜ 'ਤੀ

ਪਿਤਾ ਦਰਵੇਸ਼ ਵੱਲ ਭੱਜਿਆ ਤਾਂ

ਉਹ ਪਿਛਲੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਖੜ ਕੇ

ਇਉਂ ਮਿਲਿਆ

ਜਿਵੇਂ ਪੁੱਤ ਪਿਉ ਨੂੰ ਦੇਰ ਬਾਦ ਮਿਲਿਆ ਹੋਵੇ

ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਹੰਝੂਆਂ ਤੋਂ ਦੁਨੀਆ ਬੇਖਬਰ ਸੀ

ਅਚਾਨਕ ਪਿਤਾ ਉੱਠਿਆ

ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਪੂੜੀਆਂ

ਤੁਰ ਪਿਆ ਘਰ ਤੋਂ ਉਲਟ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ

ਦਰਵੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ

ਜਿਵੇਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ

ਸਿੱਧਾ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਯੁਧਿਸ਼ਠਰ ਨਾਲ

.....

- ਪੋਸਟ ਸਕ੍ਰਿਪਟ

ਘਰ ਵੱਲੋਂ ਅਖਬਾਰ ਚ

ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ

ਪਿਤਾ ਦੀ ਗੁੰਮਸ਼ੁਦਗੀ ਦਾ

ਮਿਲੇਗਾ ਇਨਾਮ ਲੱਭਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ

ਇਨਾਮ ਵੀ ਘਰ ਨੇ ਉਨਾ ਹੀ ਰੱਖਿਆ

ਜਿੰਨੀ ਸੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਪੈਨਸ਼ਨ

ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਪੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ

ਜਿਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਅੱਠਵਾਂ ਅਜੂਬਾ ਹੋਵੇ --

●●●●●●●●

- 98159 76485

ਸੰਪਰਕ :

ਪੀਪਲਜ਼ ਫੋਰਮ

ਬਰਗਾੜੀ (ਫਰੀਦਕੋਟ)

151208

*98729 89313

*98767 10809

*94171 75686

ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਦਿਲੀ ਧੰਨਵਾਦ

ਸੁਝਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ

